

GEÇMİŞ, BUGÜN VE GELECEK BAĞLAMINDA SÂMİHA AYVERDİ'Yİ ANLAMAK

Funda ÇAPAN ÖZDEMİR*

Öz

Çalışmamız, Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde işlediği mâziyi, bugünü ve geleceği tüm yönleriyle ortaya koymayı ve değerlendirmeyi hedefleyen tematik bir araştırmadır. II. Meşrutiyet, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya harpleri, Millî Mücadele, Mütareke, Lozan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, II. Dünya Savaşı gibi pek çok hadiseleri çok yönlü bir bakış açısıyla idrak eden Sâmiha Ayverdi'nin mazi, bugün ve gelecek bağlamındaki tespitleri, XX. yüzyılda yaşamış bir Müslüman Türk aydınının bu bağlamda hangi meseleleri gündeme getirdiği, mâzide beğendiği-beğenmediği unsurların, savunduğu-savunmadığı değerlerin neler olduğu, eserlerinde mâziyle ilgili unsurlara, sosyokültürel değişimlere nasıl ve niçin yer verdiği gibi soruları da cevaplar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Mâzi, Bugün, Gelecek, Türk kültürü, Türk edebiyatı, Kurmaca ve Düşünsel eser, yazar.*

TO UNDERSTAND SÂMİHA AYVERDİ IN TERMS OF THE PAST,
TODAY AND FUTURE

Abstract

Our aim in this research of mentality study is to introduce and assess all aspects of the past, today and future Sâmiha Ayverdi discussed in her works. The fictional works of Sâmiha Ayverdi perceived many events like the Second Constitutionalist Period, Trablusgarp War (Turco Italian War) Balkan and World War I, the War of Independence, Armistice, Lausanne, Establishment of the Turkish Republic, and World War II, from a sophisticated point of view, and her assessments of the past, today and future can explain what issues Turkish Muslim Intellectuals, lived in the 20th Century issues brought forward in terms of this, and what she liked and disliked in the past, and what values she defended

and not defended, and how and why she included the elements related to the past, socio-cultural changes in her works.

Keywords: *The Past, Today, Future, Turkish Culture, Turkish Literature, Fictional and Intellectual Work, Author.*

Giriş

Nesiller, edebî eserler ve devirler arasında kurulacak olan irtibat, yeni yetişen nesillerin millî şahsiyete ve tarih şuuruna sahip olmalarını sağlar. Birbirini takip eden nesiller ve devirler arasında, kesintisiz ve sağlam kültür köprüleri, kurulmalıdır. Aksi takdirde millet hayatı “inkitâ’a” uğrar, hatta tamamen sona erebilir. Millî hayat, geçmiş, hâl ve gelecek irtibatı içinde bir bütün olmalıdır. Zamanın bu üç temel unsurundan biri ihmal edilirse, nesiller birbirine yabancı kalır. Edebiyat, tarih, sanat gibi millî kültür kaynaklarından kopuk yetişen nesiller, millî hafızalarını kaybederler. Muâsır medeniyetin öncülüğünü yapan Batılı milletler, bizden daha çok geçmişlerine bağlıdırlar. Batı ülkeleri, geçmişle bugün arasındaki münasebeti iyi görmekte ve bir bakıma geçmişi daha iyi yaşamaktadırlar (Güngör 2010: 81-82). Batılı aydın, her şeyden önce geçmişi iyi okumayı, çok okumayı ve onu çok iyi bilmeyi hedeflemiştir; çünkü o, bugünün, dünün sağlam temelleri üzerinde durduğunu, yarının da yine bu temeller üzerinde kurulacağını iyi bilir. Batılıların, bugünkü medeniyetlerinin çekirdeği olduğuna inandıkları eski Grek ve Lâtin kültürleri ile Hıristiyan kültürüne âit eserlere büyük saygı duymaları ve bu eserleri okuya okuya bitirememelerinin sebebi budur (Özbalcı 2000: 1-9).

Aydınların, sanatçıların birçoğunda görülen “*mâzi ile hâl arasında kalmışlık*” tavrı yani bir “*ikilik*”, vazgeçemedikleri zaman unsurları arasında belirli bir “*tercih krizi*” içinde yaşama hâli, genel anlamda “*mâzi problemi*”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk kültür ve edebiyatında tartışılan bir meseledir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru, Batı dünyasının amacı, Doğulu toplumların işine karışmak, yol göstermek şeklindedir. Doğulu toplumlarının eski ile yeni arasındaki tercih krizi, batının gerçekte ne istediğini anlamamak, aydınların da kafasını karıştıracaktır (Hatemi 1988: 56). Yenilik taraftarı Ziya Paşa bile, “*Diyâr- ı küfrü gezdim, belgeler kâşaneler gördüm / Dolaştım mülk-i İslâmı, bütün virâneler gördüm*” diyerek batının üstünlüğünü kabul ederken, diğer taraftan:

“İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakki

Evvel yoğ idi, işbu rivâyet yeni çıktı.

Milliyyeti nisyan ederek her işimizde

Efkâr-ı frengi tebaiyyetini çıktı.

*Eyvâh bu bâzîçede bizler yine yandık
Zîrâ ki ziyân ortada bilmem ne kazandık.”*

diyerek, geleneksel kültürün terk edilmesi isteklerine, haklı tepki gösterecektir. Tanzimat'tan itibaren, tarihten ders ve moral almak, çağında söyleyemediklerini tarih vasıtasıyla söylemek, İslâm ve Osmanlı'ya karşı menfi bakışa tarih ile cevap vermek ve bu yolla cemiyette bir tarih şuuru oluşturmaya çalışmak, Yeni Türk edebiyatının genel problematiğini oluşturur. Tarih şuuru, fertlerin tarih hakkındaki düşünceleridir. Ortak tarih şuurunun doğması, sadece bugün mevcut olan şeylere meşruluk ve güç kazandırmakla kalmaz, yeniliklere temel bulmakta da faydalı olabilir. Bugün hayatımızda var olmayan bir şeyin kaynağı eski geçmişimizde bulunduğu veya gösterildiği takdirde, o da bir çeşit meşruluk kazanır, yerli ve millî olur. Geçmişten kök bulmak, yeni hâle getirmekle aynı manâya gelir (Güngör 1986: 79-80). Ulusların geçmişte oluşturdukları kültür ürünlerini, yaptıkları savaşları, siyasal ve ekonomik ilişkileri inceleyen bir bilim olarak tarih, aynı zamanda gelecek nesillerde bir tarih şuuru oluşturması açısından mühimdir. Tarihî edebiyat ise, geçmişteki gerçeğin hayal edilmesi ve edebî olarak yeniden inşa edilmesidir. Edebiyatımızda, tarih manzumelerinde, destanlarda, fetihname, gazavatname, menakıbname gibi eserlerde tarih teması görülür. Yeni Türk edebiyatında tarih teması ise, Divan ve Halk edebiyatından daha farklı bir anlayışla, eserlerde işlenir. Namık Kemal, *Emir Nevruz Bey 'in Terceme-i Hali Mukaddimesi 'nde*, Türk edebiyatında tarihî muhteva eksikliğine dikkati çeker. Başta Namık Kemal olmak üzere, Ahmed Midhat Efendi, Şemseddin Sami, Hasan Bedreddin, Mehmet Rıfat, Abdülhak Hâmid, Muallim Naci gibi yazarlar, edebiyatın değişik türlerinde bu muhtevayı kullanmışlardır (Uğurcan 2002: 9-15). Yazarların eserlerinde tarihe yönelmesi, çeşitli sebeplerden kaynaklanır: “*Tarih bilincine sahip yazarlar; kendi zamanlarındaki istek ve ihtiyaçlarını, beklentilerini geçmişe yansıtırlar. Geçmişe doğru bu gidiş, halden memnun olmadıkları için, farklı bir gelecek arzuladıkları içindir* (Uğurcan 2002: 93).” Tanzimat dönemindeki bazı yazarlar, mizaç itibarıyla tarihi severken; bazı yazarlar ise devirlerinde bulamadıkları kahramanlık ruhunu, özledikleri büyüklüğü tarihte bulurlar. Bu bağlamda Namık Kemal, Ahmed Midhat Efendi, Muallim Naci, Mizancı Murat gibi yazarların tarih kitabı yazmaları, önemlidir. Romantizm akımı, tarih sevgisini daha da kuvvetlendirir. Edebiyatımızda 19. yüzyılın sonunda, Servet-i Fünun dönemine gelinceye kadar tarih temasına ilgi devam eder. 1908 yılından sonraki sosyal-politik gidişin, yeni çareler arayışın, Türkoloji çalışmalarının etkisiyle tarihe ilgi, farklı şekiller almıştır.

Tanzimat yazarlarında daha edebî görünen tarihe ilgi, bu dönemde daha siyasî ve fikrî bir şekle bürünür (Uğurcan 2002: 15).

Medeniyet değiştirme zarureti ortamında, “*medeniyet inşâsında mâzî tefekkürünün gereği ve önemi*”, aydınlarımız tarafından tartışılan bir husus olur. 20. yüzyılın başında Osmanlı toplumunda “batı” ve “biz” olarak algılanan iki karşı kutbun temsilcileri net bir şekilde görülür. Şiirde Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif karşıtlığı; siyasette ise Genç Türkler ve Sultan Hamid muhalefeti (Ökten 2009: 53-56). Bu manzarada aydınlar, belli kutuplara ayrılarak, Türk-İslâm medeniyetini ve bu medeniyetin Avrupa’da ulaştığı son noktayı, Batı medeniyetini, her iki medeniyetin sahip olduğu maddî ve manevî değerleri tespitte ve istikbâle yönelik medeniyet inşâsına yeni yorumlar getirmeye çalışır. Yahyâ Kemâl, imparatorluk coğrafyasının her bir köşesini bir gönül ve fikir birliği içinde düşünür. Yaşadığı her hâdise, onun geçmişle bir bağlantı kurmasını sağlar. Yahyâ Kemâl, mâzî, hâl ve âtî arasında bir bütünlük görür; o geçmişi günle bütünlüyleyip, yarınlar için hazırlamaya çalışır. Yakın tarihimizin, Anadolu ve Balkanlar’da oluşturduğumuz kültür ve medeniyet ürünlerinin gündeme taşınmasını, yarınlara aktarılmasını savunur (Gürsoy 2009: 98).Tanpınar’da geçmiş ve şimdi (hal), sürekli bir aradadır. “*Geçmiş, şimdiye*”; başka bir ifadeyle “*gelenek modern olana sürekli mukavemet*” eder (Sağlık, 2012: 381). Abdülhak Şinasi Hisar için Boğaziçi, bir mâzî cennetidir. Hisar, Boğaziçi sularına akseden gölgelerde mesut çocukluk günlerini ve bu günlere bir çerçeve teşkil eden “*Boğaziçi Medeniyeti*” içinde şahsiyetini yapan bütün mâzisini arar (Koç 2010: 323).

Türk kültür ve edebiyatında mazi problemi, Türk halkını bir arada ve ayakta tutan kıymet sistemleri ve ölçülerinin korunması amacıyla tartışılan bir meseledir. Cemil Meriç’in ifadesiyle mazi, bütünüyle tahrir edilmek istenmiştir. Kaybedilen sistemler ve ölçülerin bir bir çökmesi ve yerlerine yenilerinin gelmemesi, aydınlara kaygı verir. Bu duruma verilen diğer tepki ise, vurdumduymazlıktır. Bilhassa, gençlerin imanlarını kaybetmeleri ve mâziyle irtibatlarının kopması, bir problem olarak telakki edilir (Meriç 1993: 371-379). Bu tablo karşısında Erol Güngör, gençlere millî terbiye vermenin lüzumu üzerinde durur. Millî şuur, millî hayat, içinde doğmuş ve benimsemiş olan kıymetlerin, kıymet ölçülerinin şuur demektir. Millî şuur aşılması ise, bu kıymetlerin yetişen nesillere nakledilmesi ve benimsetilmesi anlamına gelir (Güngör 2007: 257-259). Tarih, bir milletin geçmişi ve hafızası olduğuna göre, onun millî hüviyeti ve şahsiyeti, tarihinin bir eseri demektir (Güngör 2007: 202-203). Topçu’ya göre ahlâkta yıkılış, “*tarihimizi inkârla*” başlar; çünkü tarihte atalarımız yaşatılmaktadır.

Tarihe hürmet, hayatın her sahasında, ailede, okulda, alış-veriş yerinde, gazetede, siyasette, sanatta ve dinde yaşatılır. Türk genci, ancak bu şekilde insandaki büyüklüklere hürmetin değerini öğrenebilir. Burada, mâzide istiklâl mücadelesini veren, düşmanı vatandan kovan, canını fedâ eden ecdâdın bıraktığı kutsal emanete hürmet ve millet davâsı vurgulanır (Topçu 2012a: 86-89). Saadeti tarihte arayanların dayandığı kuvvet, tarihimizin büyüklüğü ve zenginliğidir. Onlardaki geçmişin hayali, en az birkaç nesli şeref ve şan içinde yaşatmaya yetecek kadar kuvvetlidir (Güngör 2010: 62-63). Tarih şuurunun bu denli önemsenmesinin bir sebebi de bugünü ve geleceği teminat altına alma çabalarından kaynaklanır; iyi bir gelecek inşasında, tarihin doğrularından ve yanlışlarından ders almak, bu amaca önemli ölçüde hizmet edecektir.

Geçmiş, Bugün ve Gelecek Bağlamında Sâmiha Ayverdi'yi Anlamak: II. Meşrutiyet, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya harpleri, Millî Mücadele, Mütareke, Lozan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, II. Dünya Savaşı gibi hadiseleri çok yönlü bir bakış açısıyla idrak eden Sâmiha Ayverdi, geçmiş, bugünü ve geleceği bir arada düşünen bir dâvâ insanıdır; yaptıklarından ve yazdıklarından bunu kolayca anlayabiliriz. Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatına zemin hazırlayan en önemli mesele, Osmanlı-Türk toplumunun İslâm kültür ve medeniyeti dairesinden Batı kültür ve medeniyeti dairesine geçmesidir. Sâmiha Ayverdi, bir Müslüman Türk aydını olarak, Osmanlı-Türk toplumunun tarihinde görülen bu büyük kırılmanın yaşandığı bir geçiş, inkıraz veya medeniyet değiştirme devrinin sancılarını derinden yaşayan bir yazardır. Ayverdi'nin ifadesiyle, Tanzimat'la Türk'ün tarihî devamı ve bekâ zincirinin yekpâreliği, yediden yetmişe, kütleri lehimleyen müşterek inanç unsuru zedelenir. Sosyal bünyedeki gevşeme, çürüme ve dağılma ile tarihimizin şanlı yâdigârları, millî ve manevî değerler unutulur. Bu unutuş, iç ve dış tesirlerle içtimâî bünyedeki boşluklarla bir medeniyet krizinin şartlarını ve sebeplerini hazırlar. Bir medeniyet ve irfan bozgunu başlar. Ayverdi'nin değerlendirmeleri, bir bakıma Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasına yönelik bir tenkidtir.

Sâmiha Ayverdi'ye göre sadece bir medeniyet değil, bir nizam, bir usûl, bir görgü, bir görüş, bir felsefe ve bu medeniyetin asırlarca yoğurup rûşte getirdiği bir kıvam, bir tarih bereketi, millî rûhun, millî âdet ve an'anelerin elinden çıkmış bir âhenk, yekpâre bir hayat kaybedilmiştir. Aile müessesesi, mimari, musîkî gibi Türk'ün binlerce yıllık geçmişinden artakalan değerlerine sahip çıkmanın değil, çıkmamanın itibar gördüğü ve göreceği devirlerin gelmesi, Ayverdi'yi derinden yaralar. Artık Ayverdi, kalemini halkı ve gaflete düşen münevverleri uyandırmak için kullanacaktır. “*Ne idik? Ne olduk?*” ve

“Ne hakla?” sorularının cevabını gayet net bir şekilde kaleme alırken Türk toplumunu ikaz eder ve zihinlerde bir farkındalık oluşturmaya çalışır. Tarihî, millî ve manevî hamleyi gerçekleştirebilme gayesiyle, bir “yeniden doğuş”un umudunu yüreğinde taşır.

Sâmiha Ayverdi’ye göre, toplumda tarih bilincinin kaybedilmesi, önemli bir sorundur. Ayverdi, tarih üzerinden yoğun hatırlatmalarla, söz konusu bilinci yeniden canlandırmaya çalışır. Ayverdi’de körü körüne mâziye bağlanış fikri yoktur; o mâzideki tecrübelerden istifade edilmesini ister ve bu bağlamda zihinlerde bir tarih şuûru oluşturmaya çalışır. Sâmiha Ayverdi’nin *Boğaziçi ’nde Tarih* adlı eserinde geçen “*Halk-ı Cedid (Yeniden Doğuş)*” ifadesi, bu anlamda önemlidir. Ayverdi’ye göre, şanlı bir tarihi, şerefli bir mâziyi içinde yoğurduğumuz zaman teknesi, yeni bir hamur ve bu hamura katılacak taze bir maya beklemektedir (Ayverdi 2008b: 38). Yazarın bütün eserleri gibi *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* da büyük bir dikkatle okunmazsa, yazarın sadece “*nostaljimden* söz ettiği sanılır. Bugün en gelişmiş nostalji incelemeleri külliyyatı arasından en yenisine, Svetlana Boym’un *Nostalji ’nin Geleceği*”ne bakıldığında, “*nostalji*” kelimesinin tahassür (özlem) gibi, “*özünde suçun olmadığı tarih*” tarifinin çok ötesinde anlamlar taşıdığı görülür. Burada Boym, iki şeye işaret eder: “*Nostalji patlamaları, devrimlerin ardından gelir; ama hiçbir devrim toplumsal hafızayı silemez. Devrimler ulusal kimliğe dayalı ulusal hafızalar inşa ederler; bu hafıza türü toplumsal hafıza ile çatışır. İkincisi, yeniden kurucu/olusturucu hafıza, devrimin başlangıcına hep yeniden kurucu bir nostaljiyle bakar. Oysa bireysel hafızayla kaynaşan toplumsal hafıza düşünsel nostalji üretir. Bu nostalji türü, ne olmuşsa, olmuş olanı mutlaka sorgulamak ister*” (Turan 2012: 6061).” Buna göre, Ayverdi’deki bir düşünsel nostaljidir; fakat bu nostalji, bir derinlikten gelir ve bir derinlik katar. Ayverdi, tarihi anlatırken hissedilmeyeni hissettirecek biçimde yazar, düşünenlere hitap eder ve amacı “*yeniden düşündürmektir*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı’nda, konuşmaya davet edilecekler için, birileri hakkında düşüncelerini değil, kendi düşüncelerini anlatacak olanlara öncelik verilmesini istemesi bu yüzdendir; çünkü Ayverdi, anmaların bir süre sonra “*müze gezmelerine benzeyeceğini, yeniden kurucu bir nostaljiye kapı açacağını*” bilir. Ayverdi, profesyonel tarihçi değildir; fakat tarihçiliğin usûlüne riâyet eder. Ayverdi, bilhassa geçmişi incelerken sorgulayıcıdır, aradığı hakikatin “*realiterin acı veya tath zemininden fıskırması*” (Turan 2012: 60-62)”na itina eder; cemiyette bir vicdan, hakikatlere dayalı bir tarih şuûru oluşturmaya çalışır.

Sâmiha Ayverdi’nin hayatı, düşünce dünyası, hocası Ken’an Rifai’nin fikirleri ve aile çevresinin çalışmaları incelendiğinde hep bir

mâzi mirasına sahip çıkma şuuru göze çarpar. Sâmiha Ayverdi'nin teşvikleriyle İlhan Ayverdi tarafından hazırlanan *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından hazırlanan *Osmanlı Mimarisi Tarihi*, millî ve manevî değerlerimizi muhafaza eden mühim çalışmalardır. Bu hizmetler, aynı zamanda mazideki değerlerimizin gelecek nesillere aktarılmasını sağlar.

Ayverdi'nin Türk-İslâm tarihine ve başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere İslâm dininin temel kaynaklarına dayanan fikirleri, onun edebî şahsiyetinin şekillenmesinde de etkin bir rol oynamıştır. Ayverdi, bu kıymetlere olan hürmeti sayesinde, tüm ömrünü bu millî ve manevî değerlerin korunmasına vakfetmiştir. Ayverdi'ye göre Kur'ân'ı bir iğreti elbise gibi taşımak değil, ona temessül etmek; mermer tozu imişçesine suyun dibine çöküp kalmak değil, şeker tozu imişçesine onda erimek gerekir (Ayverdi 2005b: 86). Kur'ân'da geçen *Bezm-i Elest*, şöyle anlatılır: Allah, ruhlar âlemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben "*Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" buyurunca ruhlar "*Kalû: Belâ (Evet, Sen bizim Rabbinizsin dediler).*" İşte o zaman ikrâr vermiş olan insanoğlu, dünya hayatına geldiği zaman bu verdiği söze sadık kalmalıdır. Çünkü Allah, sözünden dönen olmasın diye ruhları birbirine şahit tutmuştur. (Ârâf / 171-172) Bu meclis, "bezm-i ezel" olarak da bilinir. Tasavvufta ve İslâm edebiyatlarında en eski zaman, en eski meclis olarak değişik biçimlerde telmih yoluyla çokça kullanılmıştır (Pala, 2001: 81). Ayverdi'de, mazide verilen söze, millî-manevî değerlere hürmet, vefâ ve sadâkat esastır. Sâmiha Ayverdi'nin "*Ezel denen bir mâzimiz var ki, ne getirdikse biz, oradan getirdik.*" sözü bu bağlamda mânîdardır (Ayverdi 2005c: 140). Hz. Ali'nin "*Ben geleceğimden değil geçmişimden korkarım.*" demesi, her şeyin ezelde plânlandığını, o âlemde kör olanın bu âlemde de kör olduğunu, her şeyin bu dünyada sadece hatırlandığını anlatmaktadır. "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" sorusunu bu âlemde hatırlamak ezelde Allah'tan geldiğimize ve gene ona varacağımıza halktaki Hakk'ı görerek şahit olmaktır (Sargut 2012: 211).

Ayverdi'nin hocası Kenân Rifâî, "*mazinin bereketleri*"nden istifade edilmesi gerektiğini vurgular (Ayverdi 2009c: 137-138). Kenân Rifâî, son zamanlarında sık sık "*yenilenmek*"ten bahseder. Bu temenni, gelecek zamanlara doğru atmak istediği adımların mânâlı bir habercisi sayılabilir (Ayverdi 2009c: 249). Bu bağlamda, Ayverdi'nin eserlerini incelerken, geçmiş, bugün ve geleceği bir arada düşünmek, bizlere daha çok fikir verecektir. Sâmiha Ayverdi'ye göre, geleceğini kurarken geçmişin malzemesinden faydalanmayan milletler için devam ve bekâ yoktur. Ayverdi'nin ifadesiyle, millî şuuru uyandırmak, asırlar boyu birikmiş bulunan millî varlığımızı işleyip harekete geçirmek, cehâleti

yenmek ve çoktandır aramız açılan mâzî, mefâhir, târih, dil ve din gibi ana kuvvetlerimizle yeniden barış-görüş olmamız bir zorunluluktur (Ayverdi 2006a: 296-297).

Kılıcın iki yüzü gibi birbirinden ayrılmayan vatan ve îman aşkının hâkim olduğu bir hava içinde büyüyen Ayverdi'ye göre, hayatı boyunca şerefli tarihinin, dilinin, dininin ve millî iftiharlarının emrinde olmak aziz bir borç olmuştur. Ayverdi'nin “*Geçmiş ile gelecek arasında kurulacak köprüyü inşâ etmenin, memleketime en büyük hizmet olduğunun şuûru ile yaşamaya ve yazmaya çalıştım* (Ayverdi 2013: 232233).” ifadesi çok mühimdir.

Sâmiha Ayverdi'nin roman, hikâye ve mensur şiirlerinde mâzî algısı geniş bir şekilde işlenir. Yazar, eserlerinde kendi mâzî algısının yanı sıra kahramanlarının bakış açılarıyla da mâzî temasını ele alır. Yazarın işlediği bu konular, mâziden kaçış temayülü, mâzî özlemi, zamanın ve dünyanın geçiciliği, zamanın sürekliliği ve insanoğlunun hayattan ders almaması şeklinde başlıklara ayrılabilir. Ayverdi'nin romanlarında bilgili ve tahsilli roman kişilerinin bir kısmı, içlerinde büyük bir boşluk olarak hissettikleri “maneviyat” eksikliğinden dolayı hayatın anlamını ve insanoğlunun yaratılış nedenini sorgulama yoluna giderler. Bu arayış, bazen yaşadıkları mekândan kaçış yoluyla, bazen de “mazilerinden kaçış temâyülleri” şeklinde gerçekleşir. Rûhî tekâmüllerini gerçekleştirmek isteyen roman kahramanları, “geçmişlerindeki veya hâlde yaşadıkları maddî dünyanın gösteriş düşkünlüğü ve sathî arzularından, Avrupâî yaşayış tarzından, ikbâl ve mevki sarhoşluğundan” uzaklaşmak isterler. Bu roman kişileri için önemli olan iç yani manevî kıymettir. Bu duyguda bir arınma psikolojisi mevcuttur; nefsin esaretinden kurtulup, kibir, kin, nefret, kıskançlık gibi kötü duygulardan arınan kişinin, gerçek anlamda bir insanlık mertebesine yani kemâle erişmesi söz konusudur. Eserlerde işlenen temel fikir, insanın ancak bu şekilde mutlu ve huzurlu olabilmesidir.

Ayverdi'nin romanlarında işlenen bir diğer fikir ise, nesillerden nesillere intikal eden “süreklilik fikri”dir. Ayverdi, hâlî geçmişin düğümünü çözen bir ele benzetir. Ayverdi, hatıralarımızın önemine değinerek, insan hayatının birçoğunun mâziyi yâd etmek ve yorumlamakla geçtiğini hatırlatır; buna göre insanoğlunun hafızasında zaman zaman dirilen bir mâzisi mevcuttur. Ayverdi'nin romanlarında hatıra defterleri, mektuplar da “mâziyi nakletmek” açısından önemli bir yere sahiptirler. Vefât eden bir roman kişinin hayatayken yazdığı hatıra defterindeki fikirler, öğütler, hâle ve istikbâle yön verebilir. Bunun en bâriz örneği *Batmayan Gün* romanındaki Aliye'nin dedesinin yazılarıyla

maneviyatını hatta şahsiyetini şekillendirmesidir. Bu yolla, mâzi ve hâl arasında bir irtibat kurulur.

Ayverdi'nin eserlerinde üzerinde durduğu bir diğer mesele ise, "zamanın geçiciliğidir. Yazar, insanoğlunun mâzisindeki yaşadıklarından ders almamasına esef eder. Ayverdi'ye göre, hesaba çekilmek için kıyameti, ceza ve mükâfat görmek için ahireti bekleyen insan, acınacak hâldedir. Yazar, kendini ve yaptıklarını bilmeyen yani kendini bir imtihandaymış gibi sorgulamayan insanoğlunun hâline hayıflanır. Ayverdi'nin bu düşüncesi, İslâm tefekküründen ve tasavvufî felsefesinden ileri gelir. İnsanın Allah'tan uzak kalışına, manevî zenginliklerden yoksun kalmasına esef eden Ayverdi'ye göre insanoğlu, daima Allah ile beraber olmalıdır.

Ayverdi'nin roman kahramanlarını, yaşayış tarzı itibarıyla yanlış Batılılaşmanın tesirinde kalanlar ve şark felsefesinden yana olup, millî ve manevî mazisine sahip çıkanlar olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Avrupâî yaşayış tarzını ve modaları benimseyen roman kişileri, taklitçi ve materyalist cereyanın tesirindedirler. Bu yozlaşmış tiplerin hayatında millî ve manevî hassasiyetlere, gelenek ve göreneklere yer yoktur. Onlar, Avrûpâî olmanın hakikî manâsını anlamadan Frenkleşerek, cemiyetteki esas vazifelerini unutmuşlardır ve Tanzimat medeniyetinin kurbanları olarak anlatılırlar. Bu kimselerin yetiştirdikleri nesiller de "mâziden habersiz ve sorumsuz" olurlar. Yabancı mürebbiyelerin elinde millî ve manevî hayata kayıtsız bir hâlde yetiştirilirken, öz benliklerinden ve kültürlerinden uzaklaştırılırlar. Ayverdi, romanlarında bu şekilde içinde yaşadıkları toplumun değerlerine yabancılaşan nesilleri işaret ederek, halkı ikaz etmek ister. Yazarın eserlerde, alafrağa usûllerle, mâzinin değerlerinden yoksun yetiştirilen memleket evlatları, hem kendilerine hem de çevrelerine zarar verirler ve netice itibarıyla, mutsuz olurlar.

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında sıklıkla vurgulanan fikir, güzel sanatlarımıza, tarihî şaheserlerimize, edebiyatımıza, millî tarih şuûruyla sahip çıkmaktır. Ayverdi, bu millî değerlerin ardından acı duyan Türk aydınlarının ruhuna tercüman olur. Dâhî sanatkârlar yetiştiren eski Türk cemiyeti, güzel sanatlarda ve edebiyatta, dünya çapında ölmez eserler vücûda getirmiştir. Daha sonraları, Ayverdi, Türk sanatkârının bir kısır döngünün içine girdiğini düşünür. Bir handa, câmide veya bir çeşmede yani cemiyet hayatının herhangi bir mekânında görülen sanatımız ve zevkimiz yok olmuştur. Pırlanta değerindeki sanatlarımızın yerini, garbın zevksiz, sıra malları almıştır. Köklü sanatlarımızdan olan Türk mimarisi de vaktiyle nefis eserler verirken, yerini üslûpsuz, zevksiz, perişan ve harap hâldeki bina yığınlarına bırakmıştır. İşte bu durum, Ayverdi'yi üzer; çünkü eski Türk sanatının güç aldığı çok köklü bir mâzisi vardır.

Nasıl ki bir çiçek kökünden koparılıp, vazoya konulduktan sonra solup gitmeye mahkûmsa, köksüz olan yeni sanat da yok olur. Ayverdi romanlarında belirttiği üzere, çok köklü bir mâziye sahip olan Türk sanatının ve zevkinin korunması taraftarıdır.

Sâmiha Ayverdi'nin düşünsel eserlerinde, hayatımızdan sessizce çekilip giden örf, âdet ve geleneklerimizle ilgili son derece isâbetli değerlendirmeler söz konusudur. Modernleşme maceramızla, kaybettiğimiz değerler acı bir tablo hâlinde anlatılmaktadır. Ayrıca, yazarın eski aile düzenini, Türk cemiyetinin ve devletin en sâdık, en cesur, en fedâkâr bekçisi olarak görmesi mühimdir. Şöyle ki; asırlar boyu oturmuş bir nizamın, bir manevî üslûbun, bir millî ve tarihî ahlâk sisteminin, gerek kitâbî gerek şifâhî yollardan gelecek nesillere aktarılmasında ailenin rolü çok önemlidir. İşte bu sebeple, Müslüman- Türk'ün tarihî düşmanları, bu temel değeri devirmeye çalışmışlardır. Bugün eski değerler, her ne kadar bir enkaz yığına hâline gelse de, bu kadim mirasın artığı, “aile hazinesinin” içinde saklanan “millî hafızaya” sahiptir. Ayverdi, tamamiyle aile kurumunu koruma taraftarıdır; çünkü aileyi cemiyet içinde nizâmın, adâlet duygusunun ve ahlâk anlayışının sağlanmasında temel etken, “geçmiş ve gelecek” arasında irtibat zinciri hâlinde cemiyetin devam ve bekâsını sağlayan, millî ve manevî değerlerin hem üreticisi hem de koruyucusu olarak görür.

Ayverdi, eskiden her evin geniş ve ferah bir bahçeye, bir taşlığa sahip olduğunu anlatırken, daha sonraları ev sahiplerinin beş on kuruş daha fazla para kazanmak için, kendilerini bu mekânın ferahlığından mahrum etmelerini, hazin bir durum olarak ele alır. Yazar, göz ve gönül huzuru temin etmeyen maddî kârın gerçek bir kazanç olmadığını, şehirlerdeki zevksiz, bir taş ve beton yığını hâlindeki meskenlerin “içtimâî bir derd” hâline gelmesine esef eder. Ayrıca, eski insanın karşılıksız sadece Allah rızası için olan bir muhabbetle verdiği selâmın yüceliğini anlatırken; bu selâmlaşma âdetinin artık eskisi kadar rağbet görmediğine hayıflanır. Yine Türklerin millî terbiyesinde yaşlıya hürmet, küçüğe şefkatle muâmelenin, içtimâî bir gelenek olduğuna işaret ederken, Türk toplumunun bu vasfının Avrupa kültüründen çok daha üstün olduğunu belirtir; çünkü Batılıların aile büyüğüne saygısızca davranmaları, onu hiçe sayarak huzur evlerine atmaları bir âdet hâlini almıştır. Yazar, toplumumuzda bazı kesimin, Batılıların müesseseleştirdiği bu çirkinliklere rağbet edışı ve kaybolan güzel değerlerimiz için esef eder.

Ayverdi, çocuktan, yaşlısına zengininden fakirine, herkesin vatânı için menfaatsizce, aşkla, şevkle çalıştığı, vatânı için fedâkârlıkta bulunduğu cemiyetin özlemine çeker. Ayverdi, eski insanımızın savaşa

olsun barışta olsun yaptığı fedâkârlıklardan örnekler vererek bu fikrini ispat eder. “Yâ gâzi ol, ya şehit” terbiyesiyle, vatan ve iman aşkıyla büyütülmüş yedi sekiz yaşlarında bir çocuğun savaşa gönüllü katılmak istemesi, çarpıcı bir misâldir. Ya da mahalle içinde yardımseverliliğiyle tanınan kadının, ebeliğe gittiği evlerden para kabul etmemesi, hep bu cemiyetin “kolektif rûhunu” yansıtan insan manzaralarıdır. Ayverdi, tüm bu örneklerden hareketle bir çıkış noktası, bir ufuk ortaya koyar. Bu anlayışa göre, cemiyette insanların para, mevki, güzellik, tahsil gibi sahalarda birbiriyle yarışması, insana huzur ve mutluluk getirmez. Önemli olan insanın kendi iç dengelerini iyi kurarak, cemiyetteki dengelerini sağlam bir şekilde kurabilmesidir. İşte fert, bu yeniden rûh kazanmış kalıpla cemiyetin, insanın hizmetinde olacaktır. Hayat rolünü anne, baba, evlat, eş, abla, kardeş, komşu, arkadaş, ev hanımı, öğretmen, doktor her ne ise daha iyi oynayacak ve yere daha sağlam basmasını bilecektir. Ayrıca Ayverdi, hayat rolünü iyi oynamanın yanı sıra, başkalarına yardım, hizmet etmekle de insanın mutlu olacağına dikkati çeker. Yazarın geçmişle ilgili bu tür yorumları, bugün ve geleceği teminat altına almak içindir.

Ayverdi, eski insanların misafirliklerde, düşünlerde, eğlencelerde, dinî günlerde, câmilerde sosyalleşebildiklerine dikkati çeker. Yazara göre camiler, kalabalıkların kendi aralarında bir âşinâlık edip, manevî bir köprü kurdukları mekânlardır. Ayverdi, eskiden Türk cemiyeti için bayramları, aile, cemiyet ve din nizamlarının şekillendirdiği bir toplu zevk ve eğlence olarak tarif eder. Eskiden Türk cemiyetinde “bu kolektif meserret (ortak sevinç)”, köklü bir âdettir. Cemiyette büyük küçük zengin fakir olmak üzere herkes, bu kolektif rûh ile birlikte eğlenir, birlikte ibadet eder, aynı mekânları birlikte paylaşır, birlikte hareket ederdi. Ayverdi’nin vurguladığı bir diğer husus ise, bu tür ortamlarda yaşanan toplu sevinçtir, mutluluğun paylaşıldıkça artmasıdır. Çağımızın en büyük sıkıntılarının biri de bireyin sürekli kendi dünyasına kapanması, bencilleşmesi, yalnızlaşması hatta bu sebeple psikolojik buhrana düşmesidir. Halbuki, eski cemiyetimiz sevinçlerinde, üzüntülerinde, yardımlaşmalarında, bayramlarında, ibadetlerinde, eğlencelerinde yekpâre bir bütün olarak hareket ederken, insanın ve cemiyetin devam ve bekâsını da teminat altına almışlardır. İşte Ayverdi, cemiyet için faydasına inandığı bu kolektif rûhun, zamanla kaybolmasına esef eder. Bu problemi ortaya koyduktan sonra, bir çıkış noktası, bir ufuk ortaya koyar. Bir tarih, bir an’ane, bir görüş, bir nizam, bir üslûp, bir medeniyet kaybedilmiştir; ama Ayverdi, tüm kalbiyle dirilişe, memleketin ihtiyacı olan bir “yeniden doğuş” a inanır. Sâmiha Ayverdi’nin *Boğaziçi ’nde Tarih* adlı eserinde geçen “*Halk-ı Cedid (Yeniden Doğuş)*” ifadesi, bu anlamda önemlidir. Ayverdi’ye göre, şanlı

bir tarihi, şerefli bir mâzîyi içinde yoğurduğumuz zaman teknesi, yeni bir hamur ve bu hamura katılacak taze bir maya beklemektir.

Ayverdi'ye göre İstanbul ve bu şehirdeki mahalle, yalı, köşk, külliye, câmi, han, kervansaray gibi tarihî mekânlar, içinde millî zevkin, millî bir şuûrun ve toplu bir medeniyet hafızasının yaşandığı yerlerdir. Yazarın eserlerinde mekânlar, Türk-İslâm medeniyetinin geldiği zirve noktayı göstermesi ve müşterek rûhu aksettirmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptirler. İstanbul'u milliyetimizin şekillenmiş bir ruhu olarak kabul eden Ayverdi'ye göre İstanbul'da bize ait her şey; gelenek, görenek, musiki, dil, din, bir merkez etrafında toplanma zihniyeti bir aradadır. Ayverdi, daha sonraları millî dehânın ürünü olan sanat eserlerinin yerini, garptan gelen istilacı cereyanlara bırakmasına esef eder; çünkü bu değişim, mimari anlayış ve zevkimizi tamamiyle bozmuştur. Yazar, Türk-İslâm medeniyetinin canlı bereketlerinden olan bütün şâheser yapıların "mâzî düşmanlığı" yüzünden yok edildiğine dikkati çeker. Batı medeniyeti dairesine geçiş sürecinde, şuursuzluk, mazi düşmanlığı, cahillik, kayıtsızlık gibi nedenlerden, eski medeniyetimizin bakiyelerinin yok edilmesi, Ayverdi'nin eserlerinde sıklıkla eleştirilen bir konudur.

Ayverdi'nin mekânı bir "tarih şâhidi" olarak düşünmesi mühimdir. Ayasofya gibi önemli eserlerimizin tarihî mahiyetinin ve Türkler için öneminin, Türk evlatlarına anlatılmasını ister. Bu yolla, gelecek nesiller de teminat altına alınmış olacaktır. Eskiden, Türklerde şehircilik zevkinin kemâl derecesinde olduğunu ispat etmek için Edmondo de Amicis gibi yabancı yazarların izlenimlerine de eserlerinde yer verir. Türk turizm politikasının millî temellere oturtulması gerektiğine inanır. Hangi medeniyete ait olursa olsun tarihî eserlerin şuursuzca ve cahilce yıkılmasına karşı çıkar ve bu bağlamda zihinlerde bir farkındalık oluşturmaya çalışır. Tarih boyunca Türklerin başka medeniyetlerin eserlerini muhafaza etmelerine karşılık, bilhassa Rumeli topraklarında olmak üzere muhteşem sanat eserlerimizin bir haçlı taassubunun kinine ve imha siyasetine kurban gitmesine esef eder.

Ayverdi'nin vurguladığı diğer bir mesele de, Osmanlı İmparatorluğu'nda yetişen sanatkârların müstakil ve tamamen orijinal bir üslûp meydana getirmeleridir. Öğrenme-öğretme aşkıyla aktarılan bilgi, şifâhî bir medeniyetin karakteristik verimlerindedir. İşte bu muhteşem medeniyet, Fâtih Sultan Mehmetleri, Yavuzları, Kanûnîleri, Fuzûlîleri, Mimar Sinanları, Bâkîleri, Nedimleri, İtrîleri, Şeyh Gâlipleri, Dede Efendileri, Mehmet Âkifleri, Yahyâ Kemâlleri doğurmuştur. Bu sanatkârlar, mâzinin hesabını görerek sanatın bugün ve gelecekte tutacağı yolu çizen bir rehber olmuşlardır. Ayverdi'ye göre sanat, halkın

seviyesini yükselten, yazarın duygu ve düşüncelerini bir ayna gibi okuyucunun karşısına çıkaran estetik bir hünerdir. Dolayısıyla Ayverdi, sanatın ideolojik baskılar altında iptidâileşip seviye kaybetmesine esef eder. Yazar, geçmiş ve gelecek arasına kurulacak köprüyü inşa etmeyi, bir hizmet ve yazma gayesi olarak görür. Aynı zamanda, mâziden bağlarını koparan insanın, sanat ve edebiyatta şuuruzca garp taklitçiliğine özenmesini tenkit eder. Ayverdi, bu yönelişe medeniyet denmesini yanlış bulur.

Ayverdi'ye göre tarihî ve an'anevî yatağından çıkıp, yabancı cereyanların içine karışarak şahsiyetini kaybeden Türk mimarisine, hâlâ asırlar öncesinden ses veren Selçuk ve Osmanlı mimarisinin göstereceği yol, aşılacağı şuur, idrak, zevk ve miras vardır. Yazar, Osmanlı ülkelerinde vakıf an'anesinin, şehirlere hârikulâde merkezler ve her biri sanat şâheseri olan sağlık, kültür, içtimâî yardım ve amme hizmeti müesseseleri kazandırdığına dikkati çeker. Yazara göre âbideleri koruma altına almak, tarihî ve millî bir zorunluluktur. Ayverdi, fethettikleri memleketlerdeki yabancı medeniyet bakiyelerini muhafaza eden Türkleri yüceltir. Bu millî ve medenî şûurun eskisi gibi kemâle ermesini ister. Mâzi bereketlerimizin ve sanat şâheserlerimizin yok edilmesine karşı çıkar. Çinicilik, oymacılık, hattatlık gibi nice yüz binleri bulan eski zaman hünerlerimizin kaybolup gitmesine esef eder. Cemiyetin enerjisini el sanatlarının ihyâsı gibi hayırlı işler hâline getirmeyi teşvik eder.

Ayverdi'nin yazma gayelerinden biri, an'anesinin, âdetlerinin, iftiharlarının, dilinin, dininin, tarihinin ve topyekûn geçmişinin kalesine yaslanmadan yani geçmişinden güç almadan yetiştirilen nesillerde meydana gelen tahribatlara karşı, toplumu uyarmaktır. Ayverdi, ihmal edilen ve önemsenmeyen en önemli sermayenin "*insan*" olduğuna dikkati çeker. Hoca ile talebenin et-tırnak gibi birbirlerini bütünleyici vasfını kaybetmesine esef eder. Çocukların gidasını temin etmek, onları yetiştirmek için yeterli değildir; Ayverdi, çocukların şahsiyet sahibi olarak yetiştirilmesi gerektiğine inanır. Yeni yetişen nesillerin Türk'ün tarihî iman ve an'anesine aykırı olarak, manevî bilgilerden, hamâsî heyecanlardan, tarihî imajlardan ve millî bereketlerden yoksun yetiştirilmesine ve böylelikle başıboş bırakılmasına karşı çıkar. Nesillerden nesillere geçen aile içindeki değerlerin, büyüğü küçüğe bağlayan kudsî bağların, temeli sevgi ve şefkate dayanan içtimâî yardımlaşma şûurunun, bir hayat kâidesinin, bir tarihî gururun, bir gazâ ve şehâdet şevkinin, bir müşterek yenilmezlik inancının, îlâ-yı kelimetullahı hayat gayesi bilmiş bir iman anlayışının ve tüm bu esasları bir hayat felsefesi halinde insana ve cemiyete yayılan ana kuvvetin yok olmasına esef eder.

Ayverdi, eğitim ve öğretim meselesinde, bir geçmiş zaman hasretini sayıklamakla kalmak taraftarı değildir. Geçmişten ders alma ve tarihin tecrübe edilmiş malzemesinden faydalanmanın gerekliliğine inancı tamdır. Türk halkında ve Türk gencinde, gerçek bir tarih şuûru oluşturmaya çalışır. Türk gençlerinin Süleymânîye Câmîsi'ne bakarken, ondaki tarihî, millî ve manevî manâyı idrak edecek seviyeye ulaşmalarını ister. Bilhassa, Hz. Muhammed'in hadislerinden hareketle İslâm dünyasında, ilim adamlarına çok kıymet verildiğini, Müslümanların ilim tahsil etmeye teşvik edildiğini vurgular. Fâtih Sultan Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman ve İkinci Sultan Abdülhamid gibi Osmanlı padişahlarının ilim ve iman aşklarının ve ilmî faâliyetlerinin temelinde İslâm tefekkürü olduğuna dikkati çeker. Tanzimat sonrası materyalist dünya görüşüne sahip aydınların gelecek nesiller üzerinde tahribat yaptığını ileri sürer. Yabancı mürebbiyenin yetiştirdiği çocuğun dininin, milliyetinin, an'anesinin, bağlarının, hatıralarının yok olduğunu dile getirir ve yabancı mürebbiyeleri çocuk eğitiminde bir tehlike olarak görür ve bu bağlamda toplumu ikaz eder.

Sonuç

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde mâziye ait bilgiler ve yorumlar, geniş bir yer tutar. Ayverdi'nin eserleri yüzeysel bir şekilde okunursa, yazarın sadece geçmiş zamanda takılıp kalan bir tahassüs içinde olduğu anlaşılır. Oysaki, çok dikkatli bir şekilde ve külliyyât hâlindeki okumalar neticesinde; Ayverdi'nin mâziye olan ilgisinin sadece bir *“nostalji alâkası”*ndan veya *“geçmişe özlem”*den ibaret olmadığı anlaşılır. Ayverdi'nin mâziye yönelmesi, sadece şimdiden ve gelecekte ümit kesme ve çaresizlik ile geçmiş zaman hatıralarına bir kaçış değildir. Sâmiha Ayverdi'nin *“Geçmiş ile gelecek arasına kurulacak köprüyü inşa etmenin, memleketime en büyük hizmet olduğunun şuûru ile yaşamaya ve yazmaya çalıştım* (Ayverdi 2013: 232-233).” ifadesi, bu bağlamda çok önemlidir. Ayverdi'nin eserleri bu bakımdan incelendiğinde, yazarın “geçmiş, şimdi ve gelecek” üçlüsünü birlikte düşündüğü anlaşılır. Sâmiha Ayverdi'nin mâzi algısı, sadece mâzi tahassüsleriyle eser veren yazar ve fikir adamlarından çok farklıdır. Onun geçmişe olan ilgisi, şimdiki ve geleceği kurtarmak, yeniden inşa etmek içindir. Din, kültür, dil, ahlâk, tarih, eğitim, aile, yaşayış tarzı, güzel sanatlar gibi bugünün meseleleriyle yakından ilgilidir. Bu gibi konularda meydana gelen bozukluklara çözümler üretir. Ayverdi, İstanbul medeniyetinin bütün unsurlarıyla dökümünü yaparken, aslında bir aksiyon problemi, kaybedilenlere sahip çıkma duyarlılığı, cehalete kayıtsızlığa gaflete redd-i mirasa bozulmaya bir itirazı, mâzinin tecrübelerinden istifade ederek bir yeniden inşâya davet problemi vardır. Ayverdi'nin dediği gibi, geçmişten yeniden

yaşamaya çalışmak, bir ölüden hayat beklemek demektir. Onun asıl yapmak istediği, mâzinin bilgisinden, tecrübelerinden, doğrularından, yanlışlarından ders çıkarmak, faydalanmak, asırlarca tecrübe edilmiş bir değerler sistemini öğretmek, insanı geliştirmek ve bu bağlamda cemiyette bir vicdan, bir tarih şuûru oluşturmaya çalışmaktır. Ayverdi, bir dâvâ insanıdır; yaptıklarından ve yazdıklarından bunu kolayca anlayabiliriz. İstanbul medeniyetini ve bu medeniyeti inşa edenleri fark eden, araştıran ve halka tebliğ edendir. Ayverdi, geçmişin değil, geleceğin insanıdır. İnsanlık adına daha iyi bir gelecek istediği için geçmişe yönelir. Bugün yaşadığımız pek çok sorunun temelini geçmişte atıldığını düşünür. Ayverdi'ye göre, geçmişte yaptıklarımız, bugünümüzü şekillendirir; bugün yaptıklarımız ise geleceğimizi oluşturacaktır. Geçmişin malzemesinden yararlanır; fakat değişen zaman şartlarını göz ardı etmez.

Ayverdi'nin başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere, Türk-İslâm tarihine ve İslâm dininin temel kaynaklarına dayanan fikirleri ve hocası Ken'an Rifâî'nin öğretileri, onun geçmiş, bugün ve gelecek algısının ve edebî şahsiyetinin şekillenmesinde de etkin bir rol oynamıştır. Yazarın tüm bu kaynaklardan verdiği misâllerden anlaşılacağı üzere; memleket için faydalı olacağına inandığı çözüm yolu, madde ile manâ arasında bir denge kurmaktır. Ayverdi'ye göre; çağın fenlerini ve felsefesini, teknolojisini ve yöntem ilmini, köklü bir mâziye sahip millî ve dinî geleneklerimize aşilar ve karıştırırsak, madde ile manâ dengesini kurabilmiş çağdaş bir Türk-İslâm medeniyeti, sadece milletimize değil tüm insanlığa muhtaç olduğu saâdeti ve huzuru temin edecektir. Yazar dünü, bugünü ve yarını içine alacak bir terkip oluşturmayı, tek kurtuluş çaresi olarak görür. Millî hafızayı devamlı diri ve uyanık tutmanın gereğine inanır. Başta eğitim olmak üzere memleketin pek çok meselesi, sorunu hakkında program niteliğinde pratik teklifleri vardır. Bu bakımdan, Ayverdi'nin eserleri ilk bakışta hasret ve özleyiş ile yüklü görünse de sadece bir nostalji duygusallığından ibaret değildir. İmparatorluk dilinin bütün haşmetini, güzelliğini sergilediği ve mükemmel bir dille yazdığı eserleri, gerçekte medeniyet tercihi olarak nerede duracağına karar verdiğini gösteren, yapıcı mukayeseler ile program mahiyetinde tekliflerde bulunan, okurlarına güven aşılayan ve cemiyette bu bağlamda bir vicdan ve şuûr oluşturmaya çalışan bildirge hükmündedir.

Kaynakça

AYVERDİ, Sâmiha (2004a). *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

AYVERDİ, Sâmiha (2004b). *Râtibe*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

- AYVERDİ, Sâmiha (2005a). *Misyonerlik Karşısında Türkiye*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2005b). *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2005c). *Mülâkatlar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2006a). *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Davamız*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2006b). *Küplüce'deki Köşk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2006c). *İki Âşinâ*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2007a). *Son Menzül*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2007b). *Arkamızda Dönen Dolaplar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2007c). *Türkiye 'nin Ermeni Meselesi*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2008a). *Edebî ve Manevî Dünyâsı İçinde Fatih*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2008b). *Boğaziçi'nde Tarih*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2008c). *Hâtıralarla Başbaşa*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2008d). *Yeryüzünde Birkaç Adım*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2008e). *Rahmet Kapısı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2008f). *Hey Gidi Günler Hey*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2008g). *Dile Gelen Taş*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2009a). *Yaşayan Ölü*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2009b). *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2009c). *Ken'an Rifâi ve 20. Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

- AYVERDİ, Sâmiha (2009d). *Kölelikten Efendiliğe*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2009e). *Ah Tuna Vah Tuna*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2009f). *Ezeli Dostlar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2009g). *Dünden Bugüne Ne Kalmıştır*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2009h). *Kaybolan Anahtar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2009ı). *Paşa Hanım*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010a). *Batmayan Gün*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010b). *Mâbette Bir Gece*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010c). *Mesihpaşa İmamı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010d). *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010e). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010f). *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010g). *Dost*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010h). *Mektuplardan Gelen Ses*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2010ı). *Ebâbil Kuşları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2011a). *Ateş Ağacı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2011b). *İnsan ve Şeytan*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2011c). *Yusufçuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2011d). *Ne idik Ne Olduk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

- AYVERDİ, Sâmiha (2011e). *Bağ Bozumu*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2011f). *Hancı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2012a). *İstanbul Geceleri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2013). *O da Bana Kalsın*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- AYVERDİ, Sâmiha (2014). *Üç Günlük Dünya İçin*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- GÜNGÖR, Erol (1986). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol (2007). *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol (2010). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜRSOY, Belkıs (2009). *Bize Vatan Olan Toprakların Yahyâ Kemal'de Yorumu*, Hzl: Ayşe Yıldız Topuz, "Yahyâ Kemâl ile Bir Medeniyeti Yeniden Okumak" Ankara: Grafiker Ofset Yayıncılık.
- HATEMİ, Hüsrev (1988). *Yozlaşmadan Uzlaşmak*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KOÇ, Murat (2010). "Tanpınar'ın Işık, Renk ve Manzara Cenneti: Boğaziçi", Editörler: Abdullah Uçman, Handan İnci "Ahmet Hamdi Tanpınar", Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları. 321341.
- MERİÇ, Cemil (1993). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, Haz.: Ümit Meriç Yazan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖKTEN, Sadettin (2009). "Yahyâ Kemal ve Türk Medeniyeti Fikri", Hzl: Ayşe Yıldız Topuz, *Yahyâ Kemâl ile Bir Medeniyeti Yeniden Okumak*, Ankara: Grafiker Ofset Yayıncılık.
- ÖZBALCI, Mustafa (2000). *Kültür Köprüsü*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1. Bs.
- SAĞLIK, Şaban (2012). "Geleneğin Modern'e Mukâvemeti ve Tanpınar Hikâyeleri", Hzl: Kâzım Yetiş, *Edebiyatımızın Zirvesinden 3 İsim Nâmık Kemâl-Ahmet Hamdi Tanpınar-Kemal Tahir*, İstanbul: Elginkan Vakfı Yayınları.

- SARGUT, Cemâlnur (2012). *Sâmiha Ayverdi İle Sırra Yolculuk*, Derleyen: Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul: Nefes Yayınları.
- PALA, İskender (2001). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, (9. Basım), İstanbul: Kapı Yayınları, s. 268-269.
- TOPÇU, Nurettin (2012a). *Kültür ve Medeniyet*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TURAN, A. Nezihi (2012). “Türk Târihinde Osmanlı Asırları”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 41, Sayı: 162, 60-62.
- UĞURCAN, Sema (2002). *Abdülhak Hâmid Tarhan’ın Eserlerinde Tarih*, İzmir: Akademik Yayınları.